

terna et spiritali, tum externa et corporali, quae pulcherrima adultis olim, in baptismo dabatur in signum et symbolum internae, S. Agnes apud E. Ambrosium, *serm.* 90 : « Ornavit me, inquit, inestimabili dextrocherio, dextram meam et collium meum cinxit lapidibus preciosis, tradidit unguibus meis inestimabiles margaritas, et circumdedit me vernantibus atque coruscantibus gemmis; posuit signum in facie mea, ut nullum praeter ipsum amatorem admittam; induit me cyclade auro texta, et immensis monilibus ornavit me. » Et infra : « Jam mel et lac ex ore ejus suscepi; jam amplexibus ejus castis astricta sum; jam corpus ejus corpori meo sociatum est, et sanguis ejus ornavit genas meas, » scilicet Eucharistia, quae olim baptismi dabatur, ut perfecte unirentur et incorporarentur Christo: iisdem dabatur lac et mel in symbolum suavitatis Christi et legis Christianae, quam inibat.

28. NON EST JUDEUS, NEQUE GRAECUS. — Supple, « in Christo, » ut sequitur, id est in christianismo, ait Hieronymus. In baptismo et fide Dei jam dicta nulla apud Deum est differentia generis, conditionis aut sexus: sed omnes, sive Judei, sive Graeci, id est Gentiles; sive servi, sive liberi; sive mas-

culi, sive feminae, unum sunt corpus mysticum, scilicet Ecclesia, cujus caput est Christus.

Secundo, et aptius, unum, vel, ut Chrysostomus legit, unus estis, id est unam formam, unam vitam et animam, quasi vestem jam dictam, unam eandemque figuram, scilicet non angeli alicujus, sed Christi, induistis et habetis omnes, puta fidem, charitatem Christique mores, ut videamini omnes esse unus homo, esse unus Christus. Ita Chrysostomus, Theophylactus et Anselmus, qui inquit: « Unum estis unitate fidei et charitatis Christi, » *q. d.* Apostolus: Nihil ergo Judei ex judaismo peculiare habent, quo ipsi vos Galatas aliosque Gentiles invitent ad judaismum, cum tantum ex Christo et christianismo particeps Gentes, quantum Judei.

29. SI AUTEM VOS CHRISTI (scilicet quasi capitis estis membra, et quasi animae estis corpus mysticum jam dictum), ERGO (uti Christus, Ita et vos) SEMEN (id est filii) ABRAHAE ESTIS, — ac consequenter benedictionis Abrahae promissae, id est, justitiae et salutis, estis haeredes. Unde clarius et apertius sic praecedentia legit Ambrosius: « Si ergo vos unum estis in Christo, ergo semen Abrahae estis, »

Duplices
horum
verborum
sunt
intelligen-
dae.

CAPUT QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prosequitur id quod dicit in fine cap. III, scilicet Judaeos quasi parvulos et servos sub lege quasi tutore et pedagogo fuisse: Christianos autem quasi filios jam adultos non lege, sed spiritu adoptionis agi, et clamare, Abba Pater; ac proinde indignum esse si ad infirma et egena legis elementa revertantur.

Secundo, vers. 13, ostendit, quanta aviditate, studio et reverentia Galatae se, suamque predicationem antea complexi sint, ut pudeat eos, si tam leviter ab ea resiliant.

Tertio, vers. 21, novum argumentum adfert ex allegoria Abrahae, cujus ex Sara libera filius et haeres Isaac significabat Christianos, quasi ingenuos Dei filios, liberos esse a lege veteri, et benedictionis Abrahae fore haeredes: Ismael vero ex serva Agar genitus et ejectus, significabat judaizantes a benedictione Abrahae excludendos.

1. Dico autem: Quanto tempore haeres parvulus est, nihil differt a servo, cum sit dominus omnium; 2. sed sub tutoribus et actoribus est usque ad praefinitum tempus a patre: 3. ita et nos cum essemus parvuli, sub elementis mundi eramus servientes. 4. At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege, 5. ut eos, qui sub lege erant, redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus. 6. Quoniam autem estis filii, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra clamantem: Abba, Pater. 7. Itaque jam non est servus, sed filius. Quod si filius, et haeres per Deum. 8. Sed tunc quidem ignorantes Deum, iis, qui natura non sunt dii, serviebatis. 9. Nunc autem cum cognoveritis Deum, imo cogniti sitis a Deo: quomodo convertimini iterum ad infirma et egena elementa, quibus denuo servire vultis? 10. Dies observatis, et menses, et tempora, et annos. 11. Timeo vos, ne forte sine causa laboraverim in vobis. 12. Estote sicut ego, quia et ego sicut vos: Fratres, obsecro vos: Nihil me laesistis. 13. Scitis autem quia per infir-

mitatem carnis evangelizavi vobis jam pridem, et tentationem vestram in carne mea 14. non sprevisistis, neque respuisistis: sed sicut angelum Dei excepistis me, sicut Christum Jesum. 15. Ubi est ergo beatitudo vestra? Testimonium enim perhibeo vobis, quia, si fieri posset, oculos vestros eruissetis, et dedissetis mihi. 16. Ergo inimicus vobis factus sum, verum dicens vobis? 17. Emulamini vos non bene: sed excludere vos volumus, ut illos aemulemini. 18. Bonum autem aemulamini in bono semper, et non tantum cum praesens sum apud vos. 19. Filioli mei, quos iterum parturio donec formetur Christus in vobis. 20. Vellem autem esse apud vos modo, et mutare vocem meam: quoniam confundor in vobis. 21. Dicitis mihi qui sub lege vultis esse: legem non legistis? 22. Scriptum est enim: Quoniam Abraham duos filios habuit: unum de ancilla, et unum de libera. 23. Sed qui de ancilla, secundum carnem natus est: qui autem de libera, per repositionem. 24. Quae sunt per allegoriam dicta. Haec enim sunt duo testamenta. Unum quidem in monte Sina, in servitute generans: quae est Agar. 25. Sina enim mons est in Arabia, qui conjunctus est ei, quae nunc est Jerusalem, et servit cum filiis suis. 26. Illa autem, quae sursum est Jerusalem, libera est, quae est mater nostra. 27. Scriptum est enim: Latetate, sterilis, quae non parit; erumpe, et clama, quae non parturit: quia multi filii deserta, magis quam ejus, quae habet virum. 28. Nos autem, fratres, secundum Isaac promissionis filii sumus. 29. Sed quomodo tunc is, qui secundum carnem natus fuerat, persequatur eum qui secundum spiritum: ita et nunc. 30. Sed quid dicit Scriptura? Ejice ancillam, et filium ejus: non enim haeres erit filius ancillae cum filio liberae. 31. Itaque, fratres, non sumus ancillae filii, sed liberae; qua libertate Christus nos liberavit.

1. 4. DICO AUTEM. — Redit ad dicta cap. praeced., vers. 24 et 25, ubi dixit: « Lex pedagogo noster fuit in Christo; ai ubi venit fides, jam non sumus sub pedagogo. » Id latius hic probat et prosequitur, incipitque ab exemplo parvuli, qui sub tutoribus est: graece enim pro dico autem, est λέγω δι, quod clarius verti potest, Quod dico, tale est; aut, illud autem est, quod dico: sic enim solet loqui Paulus cum sua dicta interpretari incipit, dicitque λέγω δι.

QUANTO TEMPORE HERES PARVULUS EST (graeco νόμος, id est infans, hoc est, ea quae nondum sapit etale) NIHIL DIFFERT A SERVO. — Quia quasi servus regitur a tutore et pedagogo, nec dominio hereditatis suae uti potest, perinde atque si servus esset, non dominus; imo servo, scilicet pedagogo suo, subjectus est, estque sub tutoribus et actoribus.

2. 2. ACTORIBUS. — Οικονομίαι, id est, economis et dispensatoribus, qui res et bona parvuli administrant; Σύγυς, procuratoribus.

AD PRAEFINITUM TEMPUS. — Graecum ὑπερβολικῶς significat, teste Budaeo, diem praescriptam, ad quam durabat jus et administratio tutorum, eaque adveniente exspirabat, scilicet, qua parvulus aeniorum erat viginti quinque: uti multis in locis etiamnum moris et juris est.

3. 3. ITA ET NOS. — Scilicet Judei, de quibus dixit cap. praec., vers. 25: « Jam non sumus sub pedagogo; » eo enim redit, ut dixi hoc cap., vers. 1.

CUM ESSEMUS PARVULI, — pueri rudes et imper-

fecti, tum in cognitione, tum consequenter in amore Dei, justitiae et salutis. Ita Anselmus.

SUB ELEMENTIS MONDI ERAMUS SERVIENTES. — id est sub littera, et quasi alphabeto legis veteris: lex enim imperfecta primo data est mundo, hoc est Judaeis, et per Judaeos omnibus mundi gentibus, ut totius mundi homines doceret fidei et pietatis rudimenta; Evangelium vero, quod legi successit, horum perfectionem docet. Ita Hieronymus. Sicut ergo Justinianus suas Institutiones vocat elementa juris, id est principia et rudimenta; et sicut vocamus elementa Grammaticae, Philosophiae, Musicae, harum artium principia: ita haec elementa vocat Apostolus elementalem, introductoriam et instituturam legem. Sicut enim puri ait Anselmus, discunt elementa et conjunctionem elementorum, sed ipsas voces et sententias ex elementis conflatas non intelligunt, donec ad altiores disciplinas perveniant, ad quas non pervenissent, nisi elementa premississent: ita Judei elementa habuerunt suarum caeremoniarum, quarum significationem non intellexerunt, donec ad Christi fidem per haec elementa, quasi elevamenta pervenerunt.

Nota: Mundum vocat homines mundi, primo Judaeos, deinde alios omnes metonymice: voluit enim Deus in uno mundi angulo, Judaea scilicet, scholam aperire ubi rudimenta fidei et pietatis doceret homines, donec doctissimas veritatis scholas aperiret per Christum in toto mundo.

Secundo, magis proprie et naturaliter elementis mundi dicuntur illa, quae vers. 10 explicat di-

Lex vo-
lus erat
elementa
; doctrina
Christia-
na.

Per ele- mens : « Dies (scilicet festos Judaeorum) observa- tis, et menses, et tempora, et annos : » hos enim dies, menses et annos vocat *elementa mundi*, tum quia alludit ad Gen. 1, ubi per dies septem Deus elementa mundi creavit et produxit, et denique die septimo, id est sabbato, requievit, ideoque in creationis illius et quietis memoriam jussit a Judeis observari et quod sabbatum : ut dies hi di- cantur *elementa*; tum quia in illis elementa sunt creata, et die sabbati eorum creatio metonymice est representata; tum quia per dies, menses et annos, quasi elementa, tempora mundi omnia, et omnium, quae in mundo sunt, generatio, corruptio, successio, mundusque ipse decurrit, regitur, perficitur. Unde in memoriam et gratiarum actionem divinae providentiae et gubernationis Dei, quae singula tempora, totumque mundum per solis ac lunae vices, per dies, menses et annos disponit, regit, gubernat et perficit Deus, voluit sabbata, neomenias aliosque dies et menses festos coli a Judeis, ut per haec quasi rudimenta corporalia discerent Deum creatorem et gubernatorem omnium agnoscere et colere, donec per Evangelium melius edocui, altiusque provecti et promoti, scirent Deum adorare in spiritu et veritate.

Aliter Erasmus *Mundum*, inquit, vocat per catechresin quidquid est visibile, caducum, temporarium, visibile scilicet et corporales caeremonias legis veteris : nam haec vocat *elementa mundi*, Colos. II, 20, in quibus sita erat Judaeorum superstitio, dicentium : Ne gustaveritis, ne tetigeritis, ne contractaveritis, ut ibidem recert Apostolus. Sed nomen *mundi* non ita accipitur, nec eo ita abuti solet Apostolus; et Colos. cap. II, alio sensu accipit *elementa mundi*, ut ibi ostendam. Dicam etiam plura de his elementis vers. 9 (1).

ERANUS SERVIENTES. — Graece *διδασκαλίας, in servitute redacti*. Theophylactus hic adaptat parabolam parvuli, qui sub tutoribus est, q. d. Sicut parvulus nihil differt a servo, et servit quasi ac regitur a suis tutoribus et actoribus : ita et nos

(1) « Loquitur hic Apostolus de disciplina sacra, qualis est apud Judaeos et apud Paganos (?), quos utrosque complectitur voce *κατασκευα*, fuit ante Christum, tutoribus accommodata, imperfecta, rudis; cf. vers. 9. Nempe Judaeis omnia officia, quae ad religionis exercitium, tum ad vitam communem pertinentia, minutatim erant praescripta, e. g. sic facies sacra hoc die, mane, vespere; hoc edes, illud non; ubi hoc attingis, polles te, etc. Causae sunt in illorum temporum ante Messiam conditione, quibus omnes nationes praeter Judaeos fuerunt non tantum idololatrae, sed etiam vitiiis deditae, barbare, cultusque expertes. Haec ob causam visum est Deo Judaicam nationem adstringere minutatim designatis officiis, neque permittere suo arbitrio et juri, ne et ipsi idololatria, vitiositate et barbarie, quae tum fuit, pollicerentur. *κατασκευα* dicuntur in qua arte ejus rudimenta; elementa prima vocari solent. Sic etiam in religionis institutione sunt quaedam rudimenta quae ita accommodata. » Ita Rosenmullerus.

cum essemus parvuli in Christi cognitione et amore Dei ac salutis, quasi servi sub elementis mundi jam dictis, et lege veteri quasi tutoribus et actoribus serviebamus.

4. AT ERI VENIT PLENTUDO TEMPORIS, — quae est quasi praefinitum tempus a Patre. ut dicitur in parabola vers. 2, q. d. Ubi impletum est tempus a Deo Patre praefixum fini legis et initio gratiae ac Evangelii, quo a lege quasi pedagogo, tutore et actore, hoc est, a statu et conditione servilli, transferremur in libertatem fidei et filiationis Christi. Ita Anselmus, Theophylactus et alii. Aliter S. Bernardus, serm. 1 *De Adventu* : « Quando venit, inquit, plenitudo temporis, misit Deus Filium suum. Nimirum plenitudo et abundantia temporalium, oblivionem et inopiam fecerat eternorum. Opportune ergo tum advenit aeternitas, quando magis temporalitas praevaleret. » Verum hoc symbolicum est, non litterale. Ad litteram enim *plenitudo temporis* non est copia temporalium, sed temporis praefixi adimpletio.

MISIT GRÆCÆ non est *ἐπέμψεν*, sed *ἐπέμπευεν*, id est *emisit*, legavit quasi legatum vel Apostolum cum mandatis suis) DEUS (Pater legans et mittens) FILIUM SUUM — ad homines : misit ergo Filium, non ut Filius locum mutaret, eorum relinquere, terram adiret; sed ut manens ubi prius erat, tam scilicet in terra, quam in caelo, novam personam, scilicet hominis et legati pro Deo apud homines, assumeret.

FACTUM EX MULIERE. — S. Augustinus, lib. III *De Trinitate*, legit, *natum ex muliere, factum sub lege*; et sic habent Græca Regia, *γεννηθεὶς ἐκ γυναικός, γεννηθεὶς ἐπὶ νόμου*; sed Noster cum Theophylacto et aliis Grævis, legit utrobique *γεννηθεὶς* per e micron, id est *factum*, idque melius, ut dixi Rom. 1, 3.

Nota : *Mulier* hic non corruptionem, sed sexum muliebrem significat, competite virgini, qualis fuit beatissima Virgo Maria. *Secundo*, *in factum ex muliere* significat Christum sine patris semine conceptum et formatum ex sola matris substantia et purissimis sanguinibus. Hinc *tertio* patet Christum non sumpsisse corpus e caelo, quod transendo per beatam Virginem quasi per canalem in terram detulerit, ut olim docuerunt Valentiniiani, et jam Anabaptistae; sed Christi corpus ex Virgine factum ac formatum esse.

FACTUM SUB LEGE, — quia Christus licet legi, etiam quia homo, non esset subiectus, utpote persistens in persona Filii Dei, qui legis fuit dator et conditor; tamen eam sponte sua servavit, sponte se circumcissioni alisque caeremoniis lege praecipitis submitisit ac subiecit : « factum » ergo significat, non obligationem, sed usum; non jus, sed factum. Ita Anselmus.

5. UT EOS QUI SUB LEGE ERANT, REDIMERET. — *Ἐξαγορεύει*, id est, *mercatur*, inquit ERASMUS, emendo eximeret, ac dato pretio in Christianam « indicam et libertatem, et, ut Noster vertit, *redimeret* non

a peccato, sed a servitute legis veteris, de qua processit.

NOTA ADOPTIONEM FILIORUM RECIPEREMUS. — Nota voculam *ut, q. d.* Ideo Filius Dei factus est ex muliere filius hominis, ut filios hominis faceret et adoptaret filios Dei. « Ideo, ait Bernardus, Deus factus est homo, ut homo fieret Deus. »

Nota *secundo* : Haec adoptio fit per gratiam, qua non tantum jus ad hereditatem Dei Patris, sed et naturae divinae participationem, ipsamque Spiritum Sanctum ac Dei filiationem nascimur, ut dixi Rom. VIII, 15.

Nota *tertio*, omnes justos, etiam ante Christum, fuisse filios Dei adoptivos; Apostolos tamen omnes ante Christum vocat servos. *Primo*, quia licet justis vere essent filii Dei, non habebant tamen statum filiorum, sed servorum, qui erant enim sub lege, ac sub spiritu timoris ac servitutis. *Secundo*, quia jus filiationis non habebant ex lege, sed ex fide et gratia Christi venturi, et sic magis ad legem novam quam veterem pertinebant, ut fuse et eleganter docet S. Augustinus, lib. III *Contra duas epist. Pelagian.*, cap. IV.

Tertio, quia pro illo statu carebant fructu adoptionis : nec enim poterant celestem hereditatem cernere, antequam Christum eam aperiret. *Quarto*, quia Christus a jugo et servitute legis non liberando, nisi unicum adoptionis et amoris spiritum in lege nova substituit. Ita Chrysostomus, Anselmus et Augustinus.

6. QUONIAM AUTEM ESTIS FILII, MISIT DEUS SPIRITUM FILII SUI, — id est, Spiritum Sanctum, qui a Filio eque ac a Patre procedit.

Nota : Est argumentum a signo vel effectu ad causam, vel potius ad causae ostensionem, ut cum dico : Quia ibi fumus est, ibi ignis est : licet enim ignis sit prior et causa fumi, fumus tamen prius ostendit se nobis, ut ex eo colligamus ibi esse ignem : ita hic prius est Deum in nos mittere Spiritum suum, quam nos esse filios Dei, quia per Spiritum filii fumus : ex eo tamen quod sumus filii, quasi a posteriori recte colligimus Deum jam ante misisse in nos Spiritum suum. Vox ergo *quoniam*, vel *quia*, non causam in se, sed causam cognitionis, vel potius necessariam consequentiam et connexionem significat.

Secundo et simpliciter, *quoniam* proprie significat causam non filiationis, sed clamoris, q. d. Quia estis filii Dei, Deus misit Spiritum suum, non qui filios vos faciat, sed qui vos filios jam factos docet clamare : « Abba, Pater. » Aliter hoc ex Graeco vertit Maldonatus in *Notis manuscr.* : *ἐν* enim, id est, *quoniam*, accipit pro *quod*; sic ergo dicitur, *quod autem filii sitis*, (hinc apparet quod) transferret, *quod autem filii sitis*, (hinc apparet quod) *miserit Deus* (in vos) *Spiritum Filii sui*. Verum sic nulla supplenda et addenda sunt, quae non habentur in textu, scilicet omnia parenthesi hic inclusa. Melius ergo Noster, magisque proprie *ἐν* vertit, *quoniam*.

CLAMANTEN, — hoc est clamare (id est, magna

piae mentis devotione precari) facientem, ut scilicet *devoto*, ardentem et fidentem, filiali affectu invocemus Deum Patrem : hic enim est non tam oris quam mentis clamor, de quo Dominus ad Mosem licet silenter : « Quid, inquit, clamas ad me ? » *Exodi* XIV, 15. Ita Theodoretus, Anselmus et alii.

ABBA. — Hebraice *אבא*, chaldaice et syriace *Abba*, et terminatione Latina et Graeca *Abbas*, idem est quod pater. Vide dicta Rom. viii, 15. Hic locus uti terret torpidos et tepidos, qui raro hunc spiritum filiationis et filialis clamoris experiantur; ita pios et ferventes, qui eum persentiscunt, consolatur, et in spem salutis et erendae hereditatis paternae, scilicet divinae, erigit.

7. ITAQUE JAM NON EST SERVUS, — aliquis scilicet inter vos, o Christiani Galatae ! Est enallage personae, transit enim a secunda ad tertiam, idque familiare est Apostolo, ut dixi Canon. 38. Graeca tamen quaedam habent in secunda persona, sed singulari, *ἐσθὶς ἐξ υἱοῦ θεοῦ*, non est (scilicet quisquis per Christum Dei filius factus es) *amplius servus*, sed filius.

QUOD SI FILIUS, ET HERES PER DEUM. — Ita legitur quoque SS. Augustinus et Ambrosius; sed Hieronymus legit, *heres per Christum*; Graeco vero et Syro, *κληρονομία Θεοῦ διὰ Χριστοῦ, heres Dei per Christum*; idque plenus est : per Christum enim cui inserti sumus, haereditas aeterna Dei et omnia bona obveniunt nobis a Deo, Deique gratia et misericordia.

8. SED NUNC, — cum infideles et pagani essetis : *Vers. 6* hoc enim ex antithesi sequente et tempore praeterito, quo versabantur in ignorantia Dei, intelligendum relinquit Apostolus.

HIS QUI NATURA NON SUNT DEI (sed fitione falsa- que opinione hominum, puta idolis), SERVIEBATHIS, — id est, colebatis ea latra et sacrificia.

9. NUNC AUTEM CUM COGNOVERITIS DEUM, IMO COGNITI SITIS A DEO : QUOMODO CONVERTIMINI ITERUM AD INFIRMA ET EGROA ELEMENTA ? — Nota, « cogniti sitis a Deo, » scilicet quasi filii a patre cogniti et dilecti. Ita S. Augustinus et Hieronymus. « Nullum, inquit, ignorat Deus, sed tamen eos cognoscere dicitur, qui errorem pietate mutaverint. » *Secundo* et melius, « cogniti, » id est, scire facti, edocti a Deo; est enim hebraismus, sive significatio participii passivi *הוּפָחַת* ; *וְהוּפָחַת* hodie enim in *hiphil* significat scire fecit, docuit; in passiva vero *הוּפָחַת* *וְהוּפָחַת* hodie significat scire factus, id est edoctus, est. Jam Latini et Graeci, quia idem verbum per *hiphil* et *hophal* significare non possunt in tam activam et passivam significationem; hinc suo verbo vel participio saepe neutro, vel passivo, illud exprimitur; sed vim ejus et energiam adequare non possunt. Simile 1 Cor. viii, 3. Sic et alibi dicitur Deus cognoscere, cum nos cognoscere facit. Sic Spiritus Sanctus dicitur clamare, postulare, cum nos clamare facit et postulare *Rom. viii, 26*. Haec enim verba sunt significatio-

Causa nostre adoptionis et filiationis.

Christus non traxit corpus a Virgine sine corruptione. Christus factus, non obligatus legi adjecto.

Edocti nis hiphel, q. d. Cum edocti sitis ab ipso Deo, qui interius per illustrationem gratiae suae, exterius per os nostrum vos docuit Christi fidem ac viam...

CONVERTIMINI. — Ενεργητι, convertimini, revertimini, gressum cursumque reflectitis, retrogradimini.

AD INFIRMA ET EGNA ELEMENTA. — Queritur, quanam haec? Respondeo: Primo, Augustinus et Ambrosius solem, lunam et idola accipiunt, quae olim Galatae, cum Gentiles essent, adorabant: de idolis enim falsisque ipsorum diis egit vers. praecedenti.

Secundo et probabilius, Chrysostomus, Theophylactus, Coccepius, haec «elementa» inquit, sunt sol et luna, ad quae volebant converti Galatae, non ut iis servirent quasi diis, uti olim fecerant ante susceptum christianismum; sed ut per eorum cursum sabbata, neomenias aliisque festa Judaica describerent et observarent.

Secundo et probabilius, Chrysostomus, Theophylactus, Coccepius, haec «elementa» inquit, sunt sol et luna, ad quae volebant converti Galatae, non ut iis servirent quasi diis, uti olim fecerant ante susceptum christianismum; sed ut per eorum cursum sabbata, neomenias aliisque festa Judaica describerent et observarent.

Verum tertio et optime, Hieronymus, Theodoretus, Anselmus, et Tertullianus, lib. V Contra Marcionem, cap. IV, per haec «elementa» intelligunt Sacramenta et observantias dierum et mensium, festorum, ac altarum caeremoniarum legis veteris, quae quasi prima religionis et pietatis rudimenta data fuerunt Judaeis, ac per eos toti mundo, quae

Tria hic intelligi possunt per elementa. Primo, idola.

Secundo, ad et hinc, etc.

Tertio, sacramenta et observantias legis veteris.

creationis et gubernationis mundi sunt elementa, principia, symbola, ut dixi vers. 3. Haec sunt «egena», q. d. ut Tertullianus legit, mendica, quia gratiam, sanctitatem, Dei cultum et religionem non continent, nec conferunt, sed ad hoc Christi fide, gratia, Sacramentis indigent. Sunt et infirma, quia per se inefficacia ad justificandum, ut justos, pios, sanctos, spiritu et virtute praeditos efficiant: nam sine fide Christi justificare neminem poterant; imo cum ea non justificabant per se, et ex opere operato, uti novae legis Sacramenta, sed tantum ex opere operantis, id est, ex fide et devotione ea suscipientis: unde et quasi infirma abolita sunt per mortem et legem Christi.

Patet hic sensus clare ex sequentibus: haec enim caeremonias Judaicas explicans subdit: «Dies observatis, et menses, et tempora, et annos, q. d. haec sunt elementa, quibus servitis, quaeque collitis, videlicet dies, menses et anni Judaei.

Secundo, quia hic sensus planus est et proprius: haec enim elementa, nimirum hos dies ex lege festos colebant et observabant, non autem solem et lunam: valde enim improprie dicitur, quod qui primam diem mensis festam colit, lunam colat et novilunium; aut qui diem Dominicum colit, colat et solem; cui quasi primo et nobilissimo planetae prima ac nobilissima dies tribuitur, scilicet Dominica, quae inde Solis dies dicitur.

Dices: Huic sensui obstat vox iterum, cum ait: «Convertimini iterum ad infirma et egna elementa, quibus denuo servite vultis;» quia Galatae, utpote Gentiles, antea non sacris, non sacrificiis Judaicis, sed soli, lunae idolisque servierant: unde dici poterant ad haec, non autem ad illa, iterum se convertere.

Respondeo: «Convertimini iterum,» id est conversione cultus vestro, sacra Judaica jam abolita, iterum stabilire vultis: respicit enim ad statum legis, de quo vers. 2 promiscue dixit omnes fuisse sub lege quasi paedagogi, q. d. Fumus primo sub lege; nunc Christus eam abolevit, quomodo ergo iterum eam stabilire et ad eam vos convertere vultis?

Secundo et melius respondet Adamus: Vox iterum non ad totum orationem, sed tantum ad partem referenda, autem enim significat iteratam servitutem in genere, licet in specie alia fuerit et alia. Primum enim idolis servierant; secundo iam judaismo serviebant: unde cap. v, vers. 1, in genere ait: «Nolite iterum jugo servitutis conterni,» q. d. Nolite iterum fieri servi, servitis demonibus, nolite iterum servire umbris legalibus. Sic Lutheranis converso ad Catholicam fidem, si postea latatur ad calvinismum, dicere possumus: Quomodo iterum ad calvinismum, hoc est, iterum ad errores, relaberis? vox enim iterum non afficit, nec denominat calvinismum, sed vocem relaberis; est enim relapsus in haeresim,

Occurrit ob idem contra tertiam explicationem.

licet aliam et allam, quia primo fuit Lutheranus, nunc Catholicus factus relabatur in haeresim, et fit Calvinista.

10. DIES OBSERVATIS, ET MENSES, ET TEMPORA, ET ANNOS. — S. Augustinus, epist. 119, et Enchirid. LXIX, et Anselmus, uti per elementa acceperunt solem, lunam et idola, ita per dies hos consequenter accipiunt dies faustos vel infastos juxta astrologiam judiciariam, vel Gentilium superstitionem. Secundo et melius, Chrysostomus, Hieronymus et alii supra sic explicant: «Dies observatis,» scilicet Judaicos, uti sabbata; secundo, «et menses,» id est, neomenias sive novilunia, atque mensem septimum, qui totus pene sacer erat et festus in lege veteri; tertio, «et tempora,» stata scilicet festa quatuor temporum anni, puta festum vasis, videlicet pascha; festum aestatis, scilicet pentecostes; festum autumnum, nimirum festum expiationis; festum hiemis, videlicet encenia; quarto, «et annos,» annum scilicet septimum remissionis, et quinquagesimum jubilei: hi enim anni festi erant. Nota synecdochen: per observantias dierum, mensium, annorum intelligit omnes caeremonias legis veteris, quas ex parte totum.

Hinc patet contra haereticos, festa Christianorum hic non damnari: nam sic et dies Dominicus damnaretur, quem tamen et ipsi servant haeretici; sed tantum damnari festa Judaeorum, quae a Christianis pulchre distinguit S. Nazianzenus, oratione in Sanctam Pentecosten, dicens: «Festos dies Judaeus agit, verum juxta litteram; legem enim corpoream consectans, ad spiritalem legem non pervenit: festa etiam Gentilis agit, verum juxta corpus, luxu scilicet et comessatione (unde Lucianus, in Saturnal.: «Ne quid intra festi tempus agito, neque publicum, neque privatum, nisi quae ad lusus, quae ad voluptatem animi, quae oblectationem pertinebunt;» imo saepe festa et sacra Gentium obscena erant, ut sacra Veneris, Priapi, Bacchi, in quibus omnem turpitudinem exercebant). Festos Christiani agimus, verum ut spiritui gratum est.» Ita Nazianzenus.

Et diserte Hieronymus: «Dicat, inquit, aliquis: Si dies observare non licet, et menses, et tempora, et annos, nos quoque simile crimen incurrimus quartam sabbati observantes, et parascevem, et diem Dominicam, et jejunium Quadragesimae, et Pasche festivitatem, et Pentecostes laetitiam, et pro varietate regionum diversa in honore Martyrum tempora constituta. Ad quod, qui simpliciter respondebit, dicet, non eosdem dies observatis, sed eosdem dies esse, quos nostros; Judaicae observationis dies esse, quos nostros; sed nos cum non azyrnorum pascha celebramus, sed resur-rectionis et crucis; nec septem juxta morem Israel hebdomadas in Pentecoste numeramus, sed septem dies Sancti veneramus adventum:» haec ille. Ub. nota: tempore S. Hieronymi ab Ecclesia festa Martyrum celebrari solita, eaque laudari hic a S. Hieronymo.

Festa Martyrum tempore hic a S. Hieronymo.

11. TIMEO VOS. — id est, vobis, vel de vobis. Est antiptosis Iebraica, juxta Can. 20.

12. ESTOTE SICUT EGO. — ut, sicut me videtis Judaica festa caeremoniasque negligere, nec observare, utique Evangelica libertate: ita et vos ea non observetis, sed eadem mecum libertate utamini, q. d. Ego, Judaeus licet, duce me sequimini, quidquid illi Judaei de necessitate legis veteris vobis suggerant et factent.

QUA ET EGO SICUT VOS. — ego gentiliter vivendo, me vobis Gentilibus accommodo quantum possum salva conscientia. Ita Hieronymus.

NIHIL ME LESISTIS. — sed vos ipsos lesistis, q. d. Non iratus haec dico, sed vos amans, et vestr. miserans. Notat Hieronymus Apostolum increpationem cap. III, vers. 1, factam, blanditiis hic et observatione emollire.

13. PER INFIRMITATEM CARNIS EVANGELIZAVI VOBIS. Vers. 14. Primo, S. Hieronymus sic explicat, q. d. Prima et infirma tantum fidei rudimenta vobis dedi, atque per haec rudimenta rudes vos tantum ruditer erudi. Secundo, idem Hieronymus accipit per infirmitatem carnis, Pauli morbos et capitis dolorem. Tertio, optime idem accipit persecutiones, labores, paupertatem, erumnas, afflictiones, pericula, ut videtur omnino abjectus Apostolus, vills, infirmus et miserabilis. Eandem vocat tentationem in carne, quia inde Galatae tentari potuissent, Paulumque cum suo Evangelio abjicere. Ita et Chrysostomus, Theophylactus et alii.

13 et 14. ET TENTATIONEM VESTRAM IN CARNE ME NON SPEXISTIS. — παρακαλεσθε, tentationem meam, sive mei. «Tentationem» active accipit Erasmus, quia scilicet ego Paulus vos Galatas sermone humili et incoadito tentavi; sed melius passive capitur, ut tentatio sit idem quod obiectum tentationis, per metonymiam, juxta Canonem. 30, q. d. «Tentationem vestram,» id est, me tot contumelias oneratum, persecutionibus agitatum, flagris caesum, pauperem, afflictum et abjectum, qui vobis poteram esse tentationis obiectum, ut me memique Evangelium aspernarentini, non spexistis, sed tanquam angelum, imo tanquam Christum ipsum excepistis.

15. UBI EST ERGO. — Graece ούδε ού, quae ergo erat; sed noster, uti et Syrus, legit ούδ, idque melius est et significantius, et facile ούδ vicino litterarum lapsu in ού verti et depravari potuit.

BEATITUDO VESTRA? — Graece μακαριότης, id est beatificatio vestra, quae me tanta fidei causa patientem, beatum, ac vos propter me, beatos predicabatis, atque ab aliis predicabamini. Ita Theophylactus. Nimirum dicebatis: O nos beatos, qui talem habemus Apostolum o felices, quibus Paulum videre et audire contigit! Uti fertur S. Augustinus, tria in votis habuisse, scilicet primo, videre Christum in carne conversantem; secundo, Romanam in flore imperii triumphantem; tertio, Paulum in cathedra concionantem et fulminantem.

Triples carnis infirmitas.

Tria vota et desideria S. Augustini.

Quasi ergo dicat: Ubi sunt pristinae vestrae de me voces, laudes, iudicia, o Galatae? quomodo tam cito, tam temere animos erga me et Evangelium mutastis? Ita me deperibatis, ut oculos vestros, si fieri potuisset, mihi dedissetis: quo abiit amor et ardor? «Ergone inimicus factus sum vobis verum dicens vobis?» neminem scilicet ex lege. sed omnes ex Christi fide iustitiam petere debere.

17. EMULANTUR VOS. — Judaizantes depercutunt vos, ambiunt vos, vos sibi conciliare, sibi suaeque legi subijcere satagunt. Est metaphora a prociis deducta, qui sponsas ambiunt cum zelo et zelotypia: graece enim est *ἐκδιώκω, zelantur vos*, de quo dixi II Cor. xi, 2.

Judaizantes cognoscunt prociis similes.

Non bene (quia non ad bonum et profectum vestrum), sed excludere vos volent, — a Christo et Christiana libertate. Noster et alii passim legunt in Graeco *ἐκδιώκω*, id est excludere; quaedam tamen, ut Regia, legunt *ἐκδιώκω*, id est includere; quae lectio sensum habet aptum et commodum; nam alludit ad procos callidos, qui cum divites ambiunt sponsas, eas quasi dominas honorant, eis serviunt, per omnia se eis accommodant; sed ubi eis potius sunt, matrimoniumque cum eis inierint, illas cubiculis includunt, custodes appoint, habentque quasi servas captivas, q. d. Sicuti proci jam diei, sic Judaizantes blandiendo, mira et magna pollicendo vos ambiunt, ut iudaismo subijcant; et includant legi et servituti legis quasi ergastulo et custodiae, siquae libertate vos privent, et excludant a christianismo.

UT ILLOS EMULEMINI, — q. d. Non emulantur, non insectantur vos amore amicitiae, ut vobis consulant, sed amore concupiscentiae, ut scilicet, ad se et sui amorem illiciant, ut illos insectemini, ut de vobis quasi suis discipulis et asseclis apud plebem jactare se possint, q. d. Suam gloriam, non salutem vestram, emulantur, ideoque vos excludere volunt a Christo, ut non Christum, sed illos emulemini et consectemini.

18. BONUM AUTEM EMULAMINI IN BONO SEMPER. — Graeca jam habent, *καλὸν δὲ τὸ ἐκδιώκεσθαι ἐν καλῷ πάντοτε*, hoc est bonum autem, scilicet est, emulari in bono semper. Ita legit Augustinus et Syrus, q. d. Bonum est alios imitari et sectari, sed non in quavis re, verum in re bona. Vel simpliciori hebraismo, bonum est emulari in bono, id est bonum, ut sit *beth* contactus: sic enim Hebraei dicunt, tangere, percutere in manu, id est tangere, percutere manum; sic hic emulari in bono, est, emulari bonum. Noster legit *ἐκδιώκω*, per epsilon, in imperativo, bonum amulaminus, id est ambite et ardentem sectemini, sed in bono.

Ubi nota: «Bonum» potest accipi vel in genere neutro, q. d. id quod bonum et honestum est zelande, sed eatenus, qua bonum est, qua bene et honeste fit. Secundo et apte ad praecedentia et sequentia, «bonum» hic accipi potest in genere masculino, q. d. Nolite Judaizantes emulari in

malo, videlicet in iudaismo: hi enim non bene emulantur vos, quia excludere vos volunt a Christo, sed viros bonos et Christianos imitantini et emulantini, me videlicet meique similes; sicuti me non Judaice, sed gentilitur viventem, in bono, puta in libertate vitaeque Christiana (hic enim «bonum» capi debet in genere neutro, scilicet, in bono, id est in re bona) emulati estis cum praesens essem vobis: idem ergo facile cum absens sum; bonum enim semper sequendum est, etsi absit is qui illud docuit. Innuat Apostolus absentiam suam fuisse in causa ut alio dilaberentur, et ad iudaismum abducerentur. Ita Chrysostomus.

Absentia magistri causa fuit erroris discipulorum.

19. FILII MEI (VOS ENIM EGO PE *Evangelium genui Christo), quos (relapsos a Christo ejusque adoptione ad iudaismum) ITERUM PARTURIO (ut a iudaismo revocem, Christoque rursus partiam) DONEC FORNETUR CARISTUS (id est Christi fides, spes, libertas) IN VOBIS, — ut scilicet non a lege, sed Christo et Christi fide omnem gratiam, iustitiam, salutem expectetis. «Apostolus hic, inquit Chrysostomus, matrem refert de libris trepidantem: vides paterna, imo materna viscera, vides anxietatem, vides qualem emittit ejulatum multo tristiore, quam solet esse parturientium, q. d. Uti B. Virgo Christum corporatim peperit, ad sine dolore, sic et ego quasi spiritalis puerpera Christi, pario, imo ingenti cum labore et dolore parturio et enitor, ut Christum Christiane fidem et spiritum in vobis eformem, ut Christus sit omnia in omnibus vobis.

Præclare et pie S. Ambrosius, lib. De Isaac et Anima, cap. viii: «Illic (in cruce et baptismo), inquit, parturivit te mater tua, illic parturivit te quae genui te. Ibi enim nascimur, ubi renascimur: parturiuntur autem in quibus Christi imago formatur. Unde quoniam formatus in sponsa Christus erat, ait: Pone me ut signaculum in cor tuum, ut sigillum in brachium tuum. Sigillum Christus in fronte est, ut semper confiteamur; in corde, ut semper diligamus; in brachio, ut semper operemur; ut, si fieri potest, tota ejus species exprimat in nobis. Ipse est signaculum nostrum, quem Pater signavit Deus, » etc.

Notent, qui animas convertere, Christoque parere student, sibi laborandum et sudandum esse parturientis instar. Hinc illud Job xxxix, 1 et 3: «Numquid parturientes cervas considerasti? incurvantur ad partum, et pariunt, et rugitum emittunt, » (cervarum enim partus, de quo ad litteram loquitur, difficillimus est, teste Aristotele et Plinio, adeoque seseli herba illam adjuvant cervae) mystice accipit S. Gregorius, in citatum Jobi le una de praedicatoribus, qui quasi cervae in dolor lacrymis et rugitu parturiunt Christo proles «Vide, inquit, Paulum, quasi quamdam cervam quosdam in partu suo magni doloris rugus emittentem; ait enim: Filii mei, quos iterum parturio, etc. Consideremus quid doloris habuerit.

Animas convertere volentibus laborandum.

quid laboris; quae et postquam potuit concepta edere, rursus compulsata est extincta suscitata. » Ita S. Gregorius, lib. XXX Moral., cap. xxi.

Rursus a S. Paulo discant Episcopi et Praelati, ut nos tam patres, quam matres suis subditis se exhibeant. Pulchre S. Bernardus Praelatos alloquens, serm. 23 in Cant.: «Discite, ait, subditorum matres vos esse debere, non dominos. Studete magis amari, quam metui: et si interdum severitate opus est, paterna sit, non tyrannica. »

20. VELLE AUTEM ESSE APUD VOS HODO, ET MUTARE VOCEN MEAM, — ut affectus, quos epistola scripta non capit, voce viva exprimerem, ut scilicet quasi mater nunc blandirer, nunc gementem, nunc obsecrarem, nunc objurgarem vos, ut solent matres naturales se in omnes affectus versare, nunc orare, nunc plorare, nunc gementem, nunc arguere, ut filios permovere, eisque persuadeant, id quod cupiunt: viva enim vox longe est efficacior litterae mortuis. Ita S. Hieronymus, Chrysostomus et D. Thomas.

Quomodo infirmiores et pauciores generat?

Ecce quo se dimittit amor: Paulus quasi pater videtur cum pueris suis hic puer fieri et repuerascere. Ageilaus rex, ut filio suo blandirer, deposita purpura et sceptro, solebat cum ipso ludere, et equitare in arundine: cumque haec de causa a quodam e suis levitatis notaretur: «None, inquit, tace; cum vero filios et ipse habueris, tunc tibi per me licebit regis insaniam illudere. » Idem hic diceret Paulus: modum nescit, pudorem nescit, laborem nescit maternus amor, nil sibi puerile, nil indecorum aestimat.

Ageilaus rex.

CONFUNDOR IN VOBIS, — pudore suffundor, erubescor. Ita aliqui, sed male; nam graece est *ἀπορρίπτω ἐν ὑμῖν*, id est hereo, inops sum consilii, perplexus sum, nesciens quomodo debeam scribere appositae vobis, ut vos permoveam, quod Noster proprie vertit, confundor. Aliud enim est pudere et erubescere, aliud confundi, hoc est animo turbari, ut nescias quid sit agendum. Rursus Maldonatus in Notis manuscr., duas alias affert explanationes. Prior est, «confundor in vobis, » id est non sum consecutus fructum predicationis meae quem expectabam, itaque confundor. Secundus, *ἀπορρίπτω*, id est hasito et dubito an Christiani sitis, an Judaei.

21. LEGEM NON LEGISTIS. — *Νόμον οὐκ ἐπίστατε, legem non audistis?* hoc majoris est energiae, q. d. Si me non audistis, legem ipsam quam ambibis, audite; ipsa vos a se ad Christum amandabit.

22. ABRAHAM DUOS FILIOS HABUIT, UNUM (scilicet Ismael) DE ANCILLA (videlicet Agar, quae, utpote ancilla, secundaria erat uxor Abraham), UNUM (scilicet Isaac) DE LIBERA, — nimirum Sara, quae primaria fuit uxor Abraham, domina et materfamilias, cuius filius erat haeres: nam concubinarum, qualis erat Agar, filii non erant haeredes, sed eis pater dabat munera, quae volebat, ut dicitur Gen. xxv, 5 et 6.

23. SED QUI DE ANCILLA, SECUNDUM CARNEM NATUS EST. — Ismael genitus est naturaliter, nimirum per carnis vires, per carnalem ac naturalem generationem, quae habet, ut ex juvencula, qualis erat Agar, Abraham, licet senex, posset suscitare proles.

QUI AUTEM DE LIBERA, PER REPROMISSIONEM. — Isaac genitus est non virtute carnali et naturali: quia haec in anu et sterili Sara defecerat, ut ex ea naturaliter suscitare prolem non posset senex et ipse Abraham; sed «per reprobationem» genitus est, puta per virtutem divinam et supernaturalem Dei, qui Abrahæ ex Sara supra naturam generationem Isaac promiserat, Gen. xvii, 18.

Isaac est alius filius reprobationis.

24. QUX SUNT PER ALLEGORIAM DICTA. — Allegoria Rhetoribus est continua metaphora, estque in verbis et vocibus: hic vero, et passim apud Ecclesiasticos scriptores, significat typanum et figuram, qua non voces, sed res et gesta in veteri Testamento significabant res et sacramenta novi Testamenti (1). Unde subdit:

HÆC ENIM (graecè *τύπανον, typanum*, Sara videlicet et Agar) SUNT (id est per allegoriam, significant) DUO TESTAMENTA, — novum scilicet et vetus. Ita Hieronymus, Chrysostomus, Theodoretus, Anselmus. Vide Can. 6, ubi dixi hoc loco quatuor esse Scripturas sensus. Primus, Chrysostomus, est planus littera sensus, scilicet Abraham ex Agar genuit Ismaelem naturaliter, Isaacum ex Sara supernaturaliter. Secundus, allegoricus, cum ait: «Quae sunt per allegoriam dicta; haec enim sunt duo testamenta. » Tertius, tropologicus, cum ait, vers. 29: «Sed quomodo tunc is qui secundum carnem natus fuerat, persequebatur eum qui secundum spiritum: ita et nunc. » Quartus, analogicus, cum ait, vers. 26: «Illa autem quae sursum est Jerusalem, libera est, quae est mater nostra. »

Explicatur allegoria et typanum Sara et Agar.

SUNT DUO TESTAMENTA, — duo pacta, duo foedera: hoc enim significat Graecum *δύο διαθήκαι*, ut dixi I Cor. xi, 25. Prius pactum et foedus fuit initium cum Mose et Hebraeis in Sina, quo Deus promissit se Hebraeorum fore Deum, tutorem et protectorem, daturumque se illis terram Chanaan: Hebraei vicissim acceptantes tam benignum Dei pactum, et ique consentientes promiserunt se decalatumque aliasque Dei leges iudiciales et caeremoniales servaturos, Exod. xxiv. Secundum pactum et foedus fuit initium cum Christo et Christianis in Jerusalem et Sion, quo Deus Christo promissit se fore Christianorum Deum, amicum, patrem, eisque quasi filiis daturum hereditatem suam coelestem: Christiani vicissim per Christum et Apostolos tacite tam liberale Dei pactum amplectentes, Christianique voluntati, dictis, promissis et praeceptis consentientes, promiserunt se Christi fidem a praecipua servaturos, ut patet ex toto Evangelio, sed maxime ex ultima Christi oratione, quam des-

Duplex ista materia, cum Mose a Deo initum, et cum Christo et Christianis.

(1) Id est, ad sensum altiore referri et applicari possunt. Hesychius: Ἄλληγορία, εἰδος τὸ ἀπὸ τοῦ ὑποκειμένου.

tribus S. Joannes, cap. xiii et seq., in qua sanguine suo in Eucharistia fœdus hoc sanxit et firmavit, ut narrat S. Mattheus, Marcus, Lucas et S. Paulus.

NUM QUIDEM A MONTE SINA (ita Græca, Syrus, et passim Latina, Latiniq[ue], Hieronymus, Ambrosius et alii; aliqui tamen legunt, in monte Sina, sed idem est sensus, q. d. Vetus testamentum a monte Sina traditum et promulgatum est) IN SERVITUTEM GENERANS, — hoc est, servos generans, videlicet Judæos, servientes umbris multiplicium, onerosarum et pręgravium cęremoniarum, idque timore ponarum, ac spe bonorum terrenorum, abundantie videlicet frumenti, vini et olei, quę Deus promisit Judæis, si legem pactumque servarent.

Agar serva testatur. QUÆ EST AGAR. — Augustinus et Ambrosius paulo clarius legunt, quod est Agar, q. d. Quod testamentum vetus et servile significat Agar serva. Ita Hieronymus, Chrysostomus, Anselmus.

25. SINA ENIM MONS EST IN ARABIA. — Græca ad dunt, Agar; sic enim habent, τὸ γὰρ Ἄγας Σινᾶ ἔφη. Ver. 27. ἔστι ἐν τῇ Ἀραβίᾳ, hoc est, Agar enim Sina mons est in Arabia, et ita legunt Syrus, Chrysostomus, Theophylactus, Ecoumenius, qui docent Agar esse montem Sina; montem enim Sina ab Arabibus vocari Agar, q. d. Apte Agar serva significat montem Sina, et testamentum in Sina conditum pro servis, unde et Arabes Sina vocant Agar. Sed hoc ut ita sit, hylucum est et distortum: nam vers. præced. dixit Agar esse, id est significare, testamentum vetus: quomodo ergo mox subderet Græca Agar esse montem Sina? Videtur ergo Græca hic, uti et alibi, esse corrupta, legendumque ut Noster legit, uti et Beza fatetur: hæc enim lectio plana est, vera et certa.

In ARABIA, — q. d. Etiam Arabes hanc Judæicam servitutem significant; soliti enim sunt ipsi servire: unde adagium. Arabs tibiica, cujus meminit Julius Pollux, quia olim sola mancipia musicam exercebant, quę plerumque ex Arabia producebantur. Unde congrue in Arabia, nimirum in Sina, vetus servorum testamentum edidit Deus. Addit Chrysostomus: « Agar hebraice significat incolatum, Sina tentationem, Arabia occasum; Ismael idem est quod auditio Dei. Significatur ergo, ait S. Hieronymus, per Agar, vetus testamentum non fore perpetuum; per Sina, tentationem fore; per Arabiam occasum; per Ismael qui tantum audiat præcepta Dei, non faciat, hominem scilicet rusticum, sanguinarium, qui fratribus hostis sit, significari Judæos duos, feros, hostes Christianorum, qui legem audiunt et non faciunt. »

Tropologicę, idem Hieronymus: « Christiani de Agar nati sunt, qui sacra Scripturę corticem tantum sectantur, et in timore serviunt; de Sara vero nati sunt, qui spiritum et allegoriam legis veteris sectantur, serviuntque ex amore. » Vide quo de re disserentem S. Augustinum, lib. III Con-

Christia- ni qui v-

tra duas epist. Pelag., cap. iv, ubi docet Abraham, Noe, Moysen, omnesque justos in veteri Testamento, filios esse novi Testamenti; quia eadem fide incarnationis et passionis Christi justificati sunt, eodem spiritu, eadem gratia, eodem Christi amore vixerunt; contra Christianos, qui jam timore pœnę et coacti faciunt legem, filios esse veteris Testamenti, non novi.

QUI CONJUNCTUS EST ET QUÆ NUNC EST JERUSALEM, — q. d. Sina mons confinis, conferminus et vicinus est Hierosolymę. Ita Hieronymus, Chrysostomus, Syrus. Idque primo, et proprie quoad locum: quia, ut tradunt Borchardus, Adrichomius, Zieglerus in Descriptione terra sanctę, Judæa, in qua est Jerusalem, confinis est deserto, in quo est Sina; tantum enim interjacet mons Idumęe. Sed mons hic tota est Idumęa, quę montosa est, et bene magna, ideoque Judæa non tam conjuncta, quam longe a Sina disjuncta dicenda videtur.

Secundo, S. Thomas, conjuncta est Sina Hierosolymę non vicinia loci, sed continuatione itineris, quia Hebręi ex Ægypto recto et continuo itinere per Sina iverunt in Judæam. Sed et hoc remotius est: sic enim mare Rubrum, ipsaque Ægyptus, id est Ægypti limites et fines, quę transiverunt Hebręi euntes in Chanaan, dicebantur conjuncta Judæe.

Unde tertio et melius, Theophylactus, Vatablus et alii passim conjunctionem non loci, sed similitudinis accipiunt.

Hinc Glossa Ordinaria, « conjunctus, » inquit, hoc est similis. Græce enim est συνεστῆς, id est cognitionem et similitudinem habet; συνεστῆς enim est ordine progredi, sive in serie stare. Inde Grammatici litteras vocant συνεστῆς, quod certa serie una alteri jungatur; Philosophi rerum elementa vocant συνεστῆς, puta terram, aquam, aërem et ignem, quod horum quodque suo ordine et consistat, et aliis neclatur. Idem versus συνεστῆς dicuntur, et acies ordine compositę συνεστῆς vocantur. Unde συνεστῆς, inquit Budeus, vocantur cognata, et συνεστῆς, est series et dispositio rerum inter se cognatarum et similibus. Sic ergo mons Sina συνεστῆς, id est cognitionem habet et similitudinem, estque in eadem quasi serie, proportione et ordine rerum, cum Hierosolyma: quia scilicet illam apta quadam convenientia et allegoria significat et representat.

Primo, quia sicut Sina mons sterilis est in deserto, ita Jerusalem in cęremoniis sterilis est et arida. Rursum in Sina data est lex, in Jerusalem servata. Secundo, sicut Sina est extra terram promissionis: ita Jerusalem hæc legalis est extra Christi Ecclesiam, tum militanter, tum triumphanter. Tertio, et magis ad mentem Apostoli, sicut Sina genuit et aluit servos tum Arabes, tum Judæos, qui in Sina servium legem acceperunt cum tuba, tonitru, terramoto, ut iis quasi servum metu ac timore ad legem servandam adigerentur: ita jam Jerusalem quoad vitam et doctrinam Si-

more po- na legem servavit, ma illi vocat testa- menti.

Triplex hujus loci sig- na.

Elementa vocantur συνεστῆς.

Convenientia et similitudo titulo quadruplex monitis Sinae cum Hierosolyma.

naica et legalis generat Judæos servos, qui umbris serviant, et timore ponarum, æque ut illi Sinaici, ad custodiendam legem compellantur. Deique Sina cognitionem habet cum Jerusalem, quia Sinaici illi Judæi qui in Sina legem acceperunt, parentes fuerunt Judæorum, qui jam vivunt in Jerusalem; et sicuti in natura, sic et in indole servili, moribusque Judaicis utriusque conveniunt.

Est metonymia, qua Sina et Jerusalem suos incolas civesque significant, scilicet Judæos, q. d.

Quemadmodum Agar serva significabat servile testamentum Judæorum; sic et mons Sina Judæos servos generans, significabat Jerusalem Judæos servos generatorem: hoc siquidem innuit vox enim, nimirum ut probet testamentum vetus Judæorum, quorum metropolis erat Jerusalem, a Sina ortum in servitutem, hoc est, servos generare. Sic autem probat: Qualis fuit Sina, talis fuit et Jerusalem; atqui Sina generavit servos, uti jam declaratum est: ergo et Jerusalem servos generavit et generat, veteris scilicet Testamenti.

ACCIPERE SCHEMA HUIUS συνεστῆς, ÆQUE AC συνεστῆς ILLI OPPOSITÆ.

Table with 3 columns: συνεστῆς, ἀνεστῆς, συνεστῆς. Rows include Servitus, Agar serva, Ismael ex carne, servus, Lex in Sina, Jerusalem terrestris, Synagoga Judæorum, serva, Judæi qui in cęremoniis et umbris legis manent.

ACCIPERE SIMILE SCHEMA IN ELEMENTIS.

Table with 3 columns: συνεστῆς, ἀνεστῆς, συνεστῆς. Rows include Ignis, Aer, Aqua, Terra.

Hinc Physici ἀνεστῆς elementa vocant symbola, συνεστῆς vocant asymbola.

ACCIPERE SIMILE IN NUMERIS.

Table with 3 columns: Impar, ἀνεστῆς, Par. Rows include 1, 3, 5, 7 and 2, 6, 10, 14, 18.

Numeri enim pares imparibus sunt ἀνεστῆς: pares autem paribus sunt συνεστῆς, æque ac impares imparibus.

QUÆ NUNC EST JERUSALEM, — q. d. Quæ nunc appellatur Jerusalem, cum olim dicta sit Jebus et Salem, deinde velut ex utrisque composito vocabulo Jerusalem quasi Jebusalem vocata est, quod nomen nunc retinet: postea ab Ælio Adriano Ælia est dicta. Ita Erasmus.

Secundo et melius, « quæ nunc est Jerusalem, » id est præsens Judæica Jerusalem: hanc enim opponit Jerusalem illi, quæ sursum est, versus sequenti, hoc est Ecclesię Christi.

Tertio, « quæ nunc est, » id est quæ mortalis est, caduca et brevi pcurata.

Adde, nomen Jerusalem non esse conflatum (ut vult Erasmus et alii) ex Jebus et Salem, sed ex

Ἰερὺ ἵρε, id est videbit, et antiquo urbis nomine Salem: quia enim Abraham, Genes. xxii, immolaturus filium Isaac in monte Sion, roganti Isaac ubinam esset victimæ holocausti immolanda, respondit: Deus videbit et providebit sibi victimam, fili mi; hinc mons ille dictus est Dominus videbit, vel Moria, id est visio Dei, ut patet Genes. xxii, 3, 8 et 14, ac consequenter urbs monti huic Sioni, sive Moria, subiecta, dicta est Jerusalem. Ergo conflatur ex ἵρε, id est videbit, et Salem, hoc est pacem, q. d. Visio pacis. Ita Andreas Masius in Josue x. Unde patet scribendum esse Jerusalem, non Hierusalem, per I videlicet, ut habet origo Hebræa, non per II.

Exquiri- et causa nominis Jerusa- lem.

ET SERVIT CUM FILIIS suis. — scilicet Agar, hoc enim requirit Græcum pronomen femininum ἀγάθι. Unde Lovaniensia Biblia correctissima, verba illa, « Sina enim mons est in Arabia, qui conjunctus est ei, que nunc est Jerusalem, » parentheses includunt, ut sequentia, « Et servit cum filiis suis, » referantur ad finem versus præced., « Quæ est agar, » q. d. Sicut Agar serva Ismaelem et postereros ejus servos generat, ita allegorice significat testamentum vetus generare servos. E contra, sicut Sara libera liberum genuit Isaac et posteros ejus (partus enim sequitur ventrem), ita allegorice significat novum Testamentum generare liberos, ut sequitur.

Nota: Servitus veteris legis et testamenti consistebat maxime in duobus: primo, quod cogeret homines metu pœnæ, non amore justitiæ, Deo et legi obsequi; secundo, quod crassis et corporalibus cæremoniis, sed in spiritu et veritate, ut dixi vers. præced., et hoc est, quod proprie hic spectat Apostolus. Quarta, celestis, que excludit omnem corporis et animi servitutem, que quibusvis terrenis corporis et animi subjectæ, estque consummata hominis felicitas. Deo ergo: Ecclesia jam habet libertatem moralem et spirituales; spe vero ac voto orationem præcipit et prægustat, illam re ipsa post resurrectionem adeptura.

Quæritur quarto, cur nuncupatur matr fecunda? Respondeo, quia ex sterili gentilitate, que dæmonibus serviebat, collecta Ecclesia Christi multos et filios spirituales peperit et parit; non ex solis Judæis, ut Synagoga, sed ex omnibus et Judæis et Gentibus; eosque Christo ad cælum transmittit. Unde sequitur:

26. ILLA AUTEM QUE SURSUM EST JERUSALEM, LIBERA EST, QUE EST MATER NOSTRA. — Ita vocat præsentem Ecclesiam novi Testamenti. Pro quo nota, Ecclesiam Christianam, quam significat Sara, id est princeps vel domina, quæque opponitur Synagogæ Judæorum, quam significat Agar serva, quatuor his notis insigniri: primo, quod sit de sursum; secundo, quod sit Jerusalem; tertio, quod sit libera; quarto, quod sit mater fecunda.

Quæritur primo, quomodo de sursum est? Respondeo: Primo, quia Christus ejus caput e cælo descendit, ac rursum in cælos ascendit, indeque Ecclesiam regit. Secundo, quia perfectio Ecclesie in superis ac celestibus rebus est, nimirum in fide, spe, charitate. Tertio, quia virtus Sacramentorum ejus et sursum provenit, et Deum ipsum in Ecclesia quasi de sursum advenientem, præsentem habet. Quarto, quia disciplina et conversatio ejus in cælis est, cor et thesaurum habet in cælo apud sponsum suum. Quinto, quia ad eternam coronam et quietem in cælo anhælat ac tendit. Ita Hieronymus, Ambrosius, Anselmus. Vide Apocal. xxj, 1.

Quæritur secundo, cur dicitur Jerusalem? Respondeo, quia Jerusalem, ut dixi vers. præced., idem est quod visio pacis: hanc enim Ecclesiæ providet ac procurat Deus, ut scilicet gaudet pace, non terrena, sed spiritali et celesti; quam Christus abiens, Joan. xiv, 27, ei legavit dicens: « Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis; » que est pax conscientie cum Deo, secum, et cum omnibus hominibus quantum est ex parte sua.

Servitus veteris Testamenti consistebat in duobus: primo, quod cogeret homines metu pœnæ, non amore justitiæ, Deo et legi obsequi; secundo, quod crassis et corporalibus cæremoniis, sed in spiritu et veritate, ut dixi vers. præced., et hoc est, quod proprie hic spectat Apostolus. Quarta, celestis, que excludit omnem corporis et animi servitutem, que quibusvis terrenis corporis et animi subjectæ, estque consummata hominis felicitas. Deo ergo: Ecclesia jam habet libertatem moralem et spirituales; spe vero ac voto orationem præcipit et prægustat, illam re ipsa post resurrectionem adeptura.

Ecclesia Christiana significat mater fecunda.

Ecclesia serva vocatur Jerusalem.

Secundo et magis ad litteram, quia, sicut in Sina lata est lex vetus, ita in Sion et Jerusalem lata est lex nova, ibique cepit Ecclesia nova et Christiana. Hinc passim Propheta Ecclesiam Christianam vocant Sionem, vel Jerusalem.

Quæritur tertio, cur vocatur libera? Nota: Quadruplex est libertas. Prima, civilis, que opponitur servituti civili mancipiorum. Secunda, moralis, que excludit servitutem cupiditatum et vitiorum, metamque rerum adversarum, in qua Stoici perfectionem et beatitudinem ponebant, si videlicet quis de seipso vere dicere posset: « Etiam si fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruina. » Tertia, spiritalis, ex perfecta charitate, que foras pellit timorem, proveniens; per quam non servili timore, sed amore filiali, reverentiaque servitur Deo, idque non corporalibus cæremoniis, sed in spiritu et veritate, ut dixi vers. præced., et hoc est, quod proprie hic spectat Apostolus. Quarta, celestis, que excludit omnem corporis et animi servitutem, que quibusvis terrenis corporis et animi subjectæ, estque consummata hominis felicitas. Deo ergo: Ecclesia jam habet libertatem moralem et spirituales; spe vero ac voto orationem præcipit et prægustat, illam re ipsa post resurrectionem adeptura.

Quæritur quarto, cur nuncupatur matr fecunda? Respondeo, quia ex sterili gentilitate, que dæmonibus serviebat, collecta Ecclesia Christi multos et filios spirituales peperit et parit; non ex solis Judæis, ut Synagoga, sed ex omnibus et Judæis et Gentibus; eosque Christo ad cælum transmittit. Unde sequitur:

27. LETARE (O Ecclesia ex Gentibus vocata et collecta, que eras) STERILIS (antea, et deserta a Deo, fide et lege), QUE NON PARIS (que hactenus non soles Deo filios parere; Deo jam desponsata) ERUPERE ET CLAMA. — Ita Septuaginta, quos sequitur Paulus, et, ut habet ad verbum Isaias, decanta laudem, vel, ut hebraice est, jubulum, et himni, quia per Christum Christianique fidem fecundata es, ut multos et parvas filios spirituales præ ea que habet virum, id est præ Synagoga, cuius maritus erat lex, vel ipse Deus, non qua clemens pater, sed qua terribilis legislator et vindex. Synagoga enim quoad carnem genuit solos Judæos; Ecclesia vero quasi mater omnes Gentes credentes in Christum complexa est: quoad spiritum vero longe pauciores Deo peperit Synagoga, Prophetas scilicet, Patriarchas, et paucos alios viros sanctos, idque non viribus suis, sed gratia et virtute Christi, qui parens est novi Testamenti. Ita Hieronymus, Anselmus, Theophylactus.

Citat Apostolus caput Isaiæ lvi, quod licet Judæi interpretentur de restauratione terreæ Jerusalem; Chilianæ vero, sive Millenarij, de mille annis felicitatis quos fingant Sanctos post diem iudicii in terra acturos in omni carnis voluptate, ut testis est ibidem Hieronymus: tamen ex hoc Pauli loco patet Isaiam loqui de felicitate et leti-

eunditate Ecclesie Christianæ. De qua pulchre S. Ambrosius, lib. I De Virginitate: « Sancta, inquit, Ecclesia immaculata coita, fecunda partu, virgo est castitate, mater est prole: parit utique nos virgo non viro plena, sed spiritu; parit nos virgo, non cum dolore membrorum, sed cum gaudio angelorum; nutrit nos virgo non corporis lacte, sed Apostolorum; virgo est Sacramentis et virtutibus, mater est populis, cujus fecunditatem Scriptura testatur: Quoniam plures filii deserte, quam ejus que habet virum et sponsum; eo quod sive Ecclesia in populis, sive anima in cingulis Dei Verbo, sine ullo fluxu pudoris quasi sponso in nubit æterno. » Et S. Hieronymus hic: « Ecclesia, inquit, diu sterilis non peperit antequam Christus de Virgine nasceretur: sed cum Christum quasi Isaac, id est risum, mundo peperit de Abrahamo, id est de electo patre cum voce sublimium dogmatum resonante, proles plurimas Deo peperit. » Abraham enim Hieronymo dicitur hebraice quasi אברהם אביר אבר bar hamon, id est pater electus cum sonitu.

Nota: Abraham primo vocatus fuit Abram, quasi dicas אברהם אביר אבר ab ram, id est pater excelsum: tuncque ex Agar genuit Ismael. Deinde factus iniens cum Deo, accipiensque promissionem de Isaac a se generando, et terra Chanaan ab eo possidenda, mutatum illi a Deo fuit nomen, ut pro Abram, ut Genes. xvij, 5, dicitur esse Abraham, q. d. אברהם אביר אבר ab rab hamon, id est pater magnæ multitudinis, scilicet ex Isaac secundum carnem, et ex Christo secundum spiritum nasciture et descensure ab Abraham. Hæc genuina est ratio et significatio nominis Abraham. S. Hieronymus tamen vult etiam alludere alio nomen Abraham, scilicet ad אברהם אביר אבר ab bar hamon, id est pater electus cum sonitu et tumultu, vel cum turba et multitudine; hæc enim omnia significat hamon.

Nota secundo: Symbolice Abraham est Deus; hic ex Agar serva, hoc est ex Synagoga, genuit Ismael servum, id est Mosen et Judæos servos legis veteris, eisque fuit Abram, id est pater excelsum, qui ab alto tonitru legem ex Sina, eisque se exhibuit quasi Dominum majestate venerandum et vindicta terribilem: Abraham vero, hoc est idem Deus, ex Sara, id est Ecclesia, libera genuit Isaac (hoc est, risum et gaudium) quasi liberum Isaac (hoc est, christianum et Christianos, eisque fuit Abraham, id est pater magnæ multitudinis, scilicet ex omnibus Gentibus per Christum, Christianique fidem et baptismum regenerandæ; vel, ut Hieronymus, fuit Abraham, id est pater electus cum sonitu, quia per Joannem Baptistam, Christum et Apostolos magna voce prædicavit regnum Dei, omnesque credentes eo vocavit, et ad illud elegit omnes, qui in fide et obedientia Christi, in qua baptizati et renati sunt, persistunt.

Ubi nota tertio, Isaac, id est Christum, dici natum ex Sara, hoc est Ecclesia, non quasi Ecclesia sit a parte rei mater Christi, aut prior Christe,

cum a Christo ceperit et fundata sit: sed quod in mente Dei et idea divina quodammodo Ecclesia fuerit prior, ac Christi mater. Deus enim voluit primo existere Synagoga, deinde et surrogare Ecclesiam: itaque habuit Deus primo in mente et intentione ideam Synagogæ, deinde Ecclesie, et ex hac voluntate, decreto et intentione voluit deinceps quasi in secundo instanti et signo rationis, ut loquuntur Scholastici, creare et producere Mosen, quasi primum ideæ hujus filium, qui reliquam ideæ exequeretur, ipsamque Synagoga inchoaret et insisteret. Pari modo ex voluntate ac decreto condendi Ecclesiam voluit creare et producere Christum quasi primum ideæ hujus, id est Ecclesie, prout erat in mente Dei, filium, qui reliquum ideæ exequeretur, ipsamque Ecclesiam quasi primum et angularis illius lapis inchoaret, fundaret, instrueret. Sic Christus et Christiani vocantur vers. seq., et alibi, filii promissionis et prædicationis Dei: quia eorum, ut et matris, id est Ecclesie, productio pure et mere fuit opus et creatio solius Dei, divinæque voluntatis et prædeterminationis tanquam patris, et divinæ conceptionis ac ideæ tanquam matris.

28. NOS AUTEM, FRATRES, SECUNDUM MAMMAM (instar Isaac, qui non virtute carnis, sed promissionis divinæ natus est ex ann et sterili Sara) PROMISSIO-

NIS FILII SUMUS. — Sed quomodo tunc is, qui secundum carnem natus fuerat (hoc est Ismael, carnali virtute et generatione prognatus ex Agar), persequatur eum qui secundum spiritum. — Id est Isaac, qui natus est ex Spiritu Sancti promissione et virtute supra naturam ex Sara, quasi typhus fidelium et spiritualium filiorum legis novæ. Ita Anselmus.

Nota: Alludit Apostolus, vel potius citat rem gestam Genes. xxi, 8, ubi dicitur: « Crevit itaque puer (Isaac) et ablatctus est, fecitque Abraham grande convivium in die ablatctationis ejus: cumque vidisset Sara filium Agar Egyptiæ (Ismaelem) ludentem cum Isaac filio suo, dixit ad Abraham: Ejice ancillam hæc, et filium ejus; non enim erit hæres filius ancille cum filio meo Isaac. »

Ubi advertit, Ismael hunc Ismaelem cum Isaac fuisse irrationem, subsannationem, vexationem, imo persecutionem, ut hic interpretatur Apostolus; sic ludent canes cum felibus, et feles cum muribus: sic duellum Joab cum Abner vocatur Iustus, II Reg. ii, 14: « Surgant, inquit Abner, pueri, et ludent eorum nobis, » id est eorum nobis gladiantur, pugnant, duellant. Cor Ismael irriserit et persecutus sit Isaacum, causam fuisse putat Hieronymus et alii, quod invideret convivio in ablatctatione Isaci celebrato, ac consequenter primogeniture ac hereditatis Isaci, id est Christo, ex Isaac nascituro. Agar vero Ismaelem filium irrationem non repressit, unde tam in eam, quam in Ismaelem ex-andidit Sara, et tam Agar, quam Ismaelem, ejici voluit.

Ecclesia est virgo virtutibus, mater prole.

Christus filius Ecclesie.

Abraham significat mater fecunda.

Secundo et mo-lis, Abraham significat mater magnam multitudinis.

Instar Isaac, qui non virtute carnis, sed promissionis divinæ natus est ex ann et sterili Sara)

Promissionis filii sumus.

Locus Genes. xxi, 8, illustratur.

ITA ET NUNC, — *q. d.* Uti olim Ismael ironice fuit cum Isaac, eum vexando et persequendo, ita nunc Judæi Christum regem libertatis irriserunt, et persequuntur, crucifixerunt, ejusque libertos Christianos pertinaci odio persequuntur, uti jam vos Galatas vexant et persequuntur, ut sibi subjiciant, pessumdent atque pervertant. Ita Ambrosius, Anselmus. Vide Hieronymum et clarissime Rupertum in *Gen. XXI, 9.*

30. SED QUID DICIT SCRIPTURA? EJICE ANCILLAM. — Sunt verba Sare, *Genes. XXI.* quibus petit ab Abraham marito, ut ejiciat Agar cum Ismaele vexante suum Isaac; quod licet Abraham egre tulerit, Deus tamen hæc verba et postulata Sare probat, jubetque Abrahamo, ut Sare in illis obsequatur, tum quia in se æqua erant et justa, tum ob typum et significationem futurorum: volebat enim Deus hac ejectione Agar et Ismaelis ex domo et hereditate Abraham, significare, pari modo repudiandam a Deo Synagogam cum Judæis, eosque benedictione, justitia, amicitia, Ecclesia et hereditate Dei expellendos esse, quia Christum et Christianos persequuntur. Ita Patres jam citati.

Epistola Ismaelis ex domo Abraham typus fuit reprobationis Judæorum.

Nota: Pro eo, quod habet Paulus: « Non erit hæres filius ancillæ cum filio liberæ; » Sara in *Genesi* dixit: « Non erit hæres filius ancillæ cum filio meo Isaac. » Non ergo verba, sed sensum sacre Scripturæ reddit Paulus, idque ad majorem energiam et antithesin: Isaac enim solus mansit hæres, quia liber et filius liberæ; Ismael vero expulsus fuit, quia servus et servæ filius, invidens ac persequens fratrem suum liberum, ideoque heredem Isaac.

Sic allegorice Christiani, quia liberi, sunt hæres benedictionis et justitiæ Abraham; Judæi vero ab ea repelluntur, quia servi sunt invidentis, et Christum Christianosque persequentes, qui liberi sunt, ideoque hæres; idque hic voluit significare Paulus, ideoque Isaac non vocavit Isaac, sed filium liberæ.

31. QUÆ LIBERTATE CHRISTUS NOS LIBERAVIT. — Pro liberavit Tertullianus legit, *manumissit, q. d.* Non nostris meritis, prospere, talentis, sed Christi gratiæ tribuendum est, quod simus filii novi Testamenti et Ecclesiæ quasi liberæ, liberi, et libertati a veteris legis, Testamenti et Synagogæ quasi ancillæ, servitute.

CAPUT QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit urgere Galatas, ut jugum legis veteris non admittant, ne expertes fiant fructus et justitia Christi, in quo nec proderit circumcisio, nec præputium, sed fides quæ per charitatem operatur. Hinc secundo, vers. 13, vocat eos ad libertatem Christianam, eamque sitam esse docet in charitate et spiritu, itaque a priori epistolæ parte, scilicet dogmatica, transiit ad alteram, puta ethicam. Inde tertio, vers. 17, docet carnem concupiscere adversus spiritum, et contra: atque tam carnis quam spiritus opera recenset.

1. State, et nolite iterum jugo servitutis contineri. 2. Ecce ego Paulus dico vobis: quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit. 3. Testificor autem rursus omni homini circumcidenti se, quoniam debitor est universæ legis faciendæ. 4. Evacuati estis a Christo, qui in lege justificamini: a gratia excidistis. 5. Nos enim spiritu, ex fide, spem justitiæ expectamus. 6. Nam in Christo Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium: sed fides, quæ per charitatem operatur. 7. Currebatis bene; quis vos impedit veritati non obedire? 8. Persuasio hæc non est ex eo, qui vocat vos. 9. Modicum fermentum totam massam corrumpit. 10. Ego confido in vobis in Domino, quod nihil aliud sapistis: qui autem conturbat vos, portabit judicium, quicumque est ille. 11. Ego autem, fratres, si circumcisionem adhuc prædico, quid adhuc persecutionem patior? Ergo evacuatum est scandalum crucis. 12. Utinam et abscondantur qui vos conturbant. 13. Vos enim in libertatem vocati estis, fratres: tantum ne libertatem in occasionem detis carnis, sed per charitatem Spiritus servite invicem. 14. Omnis enim lex in uno sermone impletur: Diliges proximum tuum sicut teipsum. 15. Quod si invicem mordetis, et comeditis: videte ne ab invicem consummami. 16. Dico autem: Spiritu ambulate, et desideria carnis non perlicietis. 17. Caro enim concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus

hæc enim sibi invicem adversantur: ut non quæcumque vultis, illa faciatis. 18. Quod si spiritu ducimini, non estis sub lege. 19. Manifesta sunt autem opera carnis: quæ sunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, 20. idolorum servitus, veneficia, inimicitia, contentiones, emulationes, iræ, rixæ, dissensiones, sectæ, 21. invidia, homicidia, ebrietates, comessationes, et his similia, quæ prædico vobis, sicut prædixi: quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur. 22. Fructus autem Spiritus est: charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, 23. mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas. Adversus hujusmodi non est lex. 24. Qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitis et concupiscentiis. 25. Si spiritu vivimus, spiritu et ambulamus. 26. Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, invicem provocantes, invicem invidentes.

1. STATE, — firmi et constantes persistite in fide et libertate Christi, de qua præcessit in fine cap. præced. Imo Græci, Ambrosius, Syrus, Augustinus, neunt state cum ultimis verbis cap. præcedentis, sicut oriuntur hoc caput: τὴν ἐλευθερίαν ἣν (hanc enim notam illationis habent Græci), ἣν ἔχει ἡμεῖς ἐκ τῆς χάριτος, χάριτος, hoc est libertate igitur, quæ Christus nos liberavit, state.

NOLITE ITERUM JUGO SERVITUTIS CONTINERI. — *q. d.* Olim servistis idolis et dæmonibus, cur iterum servire vultis, non idolis, sed umbris et crassis onerosisque caeremoniis legis Moysi? Nota: Pro contineri græce est ἐνέχειν, id est, ut Vatablus, ne implicemini; Erasmus, ne illaqueemini, *q. d.* Judaizantes ad legem vos quasi ad retia et laqueum pellicunt, isque vos illaqueant, ac ita implicant, ut vos et tot tamque variis simonæ legis præceptis et ambagibus expedire et extricare non possitis.

2. SI CIRCUMCIDAMINI, CHRISTUS VOBIS NIHIL PRODERIT, — si circumcisionem apprehenditis, ut necessariam ad salutem, si spem justitiæ et salutis in ea ponitis, Christus, id est Christi redemptio, fides, gratia, baptismus, religio, scilicet Christianismus ipse, nihil vobis proderit. Hoc autem videmini facere, o Galatæ; hocque vobis Judaizantes persuadent: cum enim sitis Gentiles, et in gentilitio baptizati, factique Christiani, cur baptismum circumcisionem adjungitis? nullam sane justam aliam causam huic vestro facto prætexere potestis, nisi quod putetis circumcisionem ad justitiam et salutem prodesse, nec baptismum ad eam sufficere; nec enim prætexere potestis quod Judæi prætexunt, videlicet ad honorem suæ legis et gentis adhuc se circumcidere: hic enim adhuc justus est titulus et causa servandæ legis, modo salutis spem in ea non ponant. Ita Anselmus.

TESTIFICOR AUTEM RURSUS OMNI HOMINI CIRCUMCIDENTI SE, QUONIAM DEBITOR EST UNIVERSÆ LEGIS FACIENDÆ, — quia per circumcisionem adscribi se curat militia Ecclesiæque Judaicæ, ac illam illiusque leges et onera, sponte sua subit, amplectitur et proleitur: est enim circumcisio tacita legis veteris onerosissime professio, quemadmodum baptismus est professio legis novæ et christianismi. Ita An-

Animus re circumcidamini quare Judæi licentiam non Gentilibus? Vers. 25. Circumcisio est Moysi veteris profectio.

selmus et alii. Est nova ratio petita ab obligatione tot onerum legis pene importabilem, *q. d.* Ut quid circumcidamini? ut quid leges veteres tam multas, tam duras, tam molestas suscipitis? ut quid sponte jugum hoc induitis? quid enim aliud est circumcisio, quam harum legum et horum onerum spontanea susceptio et obligatio?

4. EVACUATI ESTIS (scilicet per vos ipsos, vos ipse evacuastis) vos a CHRISTO, — id est a Christi redemptione, gratia, salute omnique efficacia et influxu meritorum ejus, ut amplius nihil boni in vos influere et derivare possit, sed vos omnibus suis beneficiis quasi vacuos relinquat.

QUI IN LEGE JUSTIFICAMINI (id est, qui justitiam ex circumcisione aliusque legis operibus quaeritis. Unde explicans subdit), A GRATIA (id est a gratuita justificatione, quam per Christi fidem et gratiam in baptismo adepti estis) excidistis, — quia scilicet gratiæ Christi, diffidendo illi, et ad legem recurrendo, fuistis et ingratum et injuriam, propter injuriam hanc gravem et mortiferam, Christus gratiam suam et justitiam datam vobis subtraxerit.

Nota: Καταργήσατε, id est evacuati estis, passivum est, sed hic accipitur in conjugatione et significatione *huphaal*, ut scilicet passionem ad eodem agente significant, sive actionem reflexam in seipsum, in qua idem est agens et patiens, *q. d.* Evacuati estis a vobis ipsis, ipsi vos evacuastis.

Hinc secundo, dicit « a Christo; » sicut enim puteus ruderibus obrutus, ab aquis evacuatur et exhauritur: ita vos Christo Christique gratia antea pleni, jam eam et cordibus vestris evacuastis et exhaustistis, itaque fructum omnem passionis ac redemptionis Christi perdidistis et abiectistis. Rursus « evacuati estis a Christo, » quia Christus in sua Ecclesia antea vos continens, jam ab ea vos rejecit et quasi evacuavit. Unde Græcorum καταργήσατε plane et clare verti posset, aboliti estis a Christo et christianismo, id est non estis amplius Christiani; et, ut Syrus verit, desceivistis a Christo.

Posset secundo, per hypallagæ accipi cum Vatablo, « evacuati estis a Christo, » id est Christus evacuatus est a vobis, *q. d.* Christus factus est vobis vacuus, id est otiosus, inefficax, inutilis et

Qui jam hanc gratiam ex lege, evacuastis et irridentiam faciunt Christi redemptio.